

Bir Portrenin Şerhi -Eski Şiirin Rüzgârıyla Ziya Gökalp'e Dokunmak-

*A Portrait's Annotation
-Reaching Out to Ziya Gökalp with the Ancient Poetry's Wisdom-*

Mustafa GÜNERİGÖK*

Özet

Portre Türk edebiyatının önemli bir türüdür. Hatırat gibi öznel bir anlatım tarzıdır. Tanzimat sonrası Türk edebiyatının önemli şahsiyetleri bu tarz eserler kaleme almışlardır. Yahya Kemal Beyatlı da bu konularla ilgilenmiştir. Yazmış olduğu ve çoğu ölümünden sonra yayımlanan eserlerinde devrin önemli muharrirleri hakkında yazılar yazmıştır. Bu yazılar içerisinde en çok dikkat çeken isim Ziya Gökalp'tir. Gökalp hem İttihat ve Teraki Cemiyeti içerisindeki konumu hem de ilmi şahsiyeti itibarıyla önemlidir. 19. yüzyıl siyasi ve kültürel dokusu açısından fevkalâde bir pâyе sahibidir. Yahya Kemal için Gökalp son devrin en önemli Müslüman âlimidir. Bu makalede Yahya Kemal'in Gökalp portresini şerh ettik. Amaç son dönem Türk edebiyatının büyük klasiklerinden kabul edilen Yahya Kemal'in izinden giderek Ziya Gökalp'i okumak ve anlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Portre, Hatırat

Abstract

Portraits constitute a significant genre in Turkish literature, often written in a subjective style similar to memoirs. Following the Tanzimat period, many prominent literary figures adopted this style to depict influential contemporaries. Yahya Kemal Beyatlı also engaged with this genre, producing numerous works—most published posthumously—focused on important writers of his era. Among these, Ziya Gökalp stands out prominently. Gökalp's significance derives both from his role within the Union and Progress Society and his scholarly contributions, placing him at a pivotal intersection of the political and cultural landscape of the late 19th and early 20th centuries. For Yahya Kemal, Gökalp represents the most important Muslim scholar of the period. This article examines Yahya Kemal's portrait of Gökalp, aiming to understand Gökalp's intellectual and cultural contributions through the lens of one of the major figures of late Turkish literature.

Keywords: Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Portrait, Memoir

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Din Sosyolojisi, mgunerigok@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0002-2592-928

Giriş

Hilmi Yavuz, Fahir Tuna'nın "Akşamın Aydınlığında Portreler" kitabının "Sunuş" kısmına portre ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarır:

"... Biyografi nesnel bilgileri içerir; portre öznel izlenimleri... bu yanıyla portre yazarlığı, hatırat yazmaya benzer. Hatırat da tarih değildir çünkü onun için hem hatıra yazarken hem de portre yazarken yanılabilir insan; bellekte kalan neyse onu yazmaktadır... Öyle de olması gerekir."

Gerçekten de portre bir insan tekinin tanıklığını esas alır; yaşamın sıcaklığı ve akışkanlığı içinde, birebir tanık olunan kişilerin bazen kamusal bazen mahrem yaşantıları hakkında şahit olunan anekdotların aktarılmasının yanı sıra yazar ile konu ettiği kişi arasındaki duygu ve düşünceleri okura iletir. Yahya Kemal, biraz da şiirin rüzgârıyla, kendi zamanını, dönemin tartışmalarını, kendi serüveniyle bütünleşik bir şekilde kaydeder. Dönemin önemli isimlerinden Ziya Gökalp ile Yahya Kemal arasında bir münasebetin olmayacağını düşünmek mantığa aykırıdır; her iki isim de dönemin bilinen, takip edilen önemli simalarıdır. Haliyle aralarında dönemin ve insanî koşulların çerçevesinde bir dostluk, bir tanışıklık gerçekleşecek, Yahya Kemal de Gökalp'in vefatının ardından bu tanışıklığı "portre" mantığınca yazacaktır.

Yahya Kemal'in, *Siyasî ve Edebî Portreler* (2018a) adlı kitapta konu edinen portre ve hatırat türü Hilmi Yavuz'un tasvirine yakın görünen bir anlatımdır. Bu eser, Yahya Kemal'in yakından tanıdığı, dönemin siyaset ve edebiyat mahfillerinde bilinen kişiler hakkında yazdığı yazılardan oluşur. Kitapta; Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Halide Edip, Yusuf Akçura, Ahmet Naim, Refik Halid, Ali Kemal, Ruşen Eşref, Enver Paşa, Doktor Nazım, Bahaeddin Şakir, Cemal Paşa, Şekip Bey, Cavid Bey gibi dönemin önemli isimleri yer alır. Bu kitabın yanında yakın dönemde Mehmet Samsakçı tarafından hazırlanan Yahya Kemal'e ait kıyıda köşede kalmış yazılarının derlendiği *Son Keşifler* (2024) kitabını da zikredebiliriz. Bu kitapta da dönemin birkaç önemli şahsiyeti hakkında portre ve hatırat karışımı yazılar vardır. Ancak bir önceki kitapta yer alan bazı yazılara benzer yazıların neredeyse birebir aynıları bu kitapta da yer alır. Bu iki esere ilave olarak birinci baskısı 1972 yılında yapılan *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebi Hatıralarım* (2018c) adlı kitabı özellikle hatırat türü açısından çok önemlidir.

Yahya Kemal külliyyatında Ziya Gökalp ile ilgili doğrudan dört yazı yer alır. Bu yazılardan üçü *Siyasî ve Edebî Portreler* kitabında, bir yazısı da *Son Keşifler*'de bulunuyor. *Son Keşifler*'de kaleme aldığı metin, *Siyasî ve Edebî Portler* kitabında bulunan Ziya Gökalp başlıklı portre yazısının bir benzeri niteliğindedir. Yanı sıra Yahya Kemal'in yazılarında Ziya Gökalp ile ilgili çeşitli anekdotlar bulmak mümkündür. Şairin bugün elimizde bulunan külliyyatı üzerinden bir kıyaslama yaptığımızda Ziya Gökalp'in devrin diğer şahsiyetlerine nazaran çok daha fazla gündemine girdiği söylenebilir. Yahya Kemal'in çokça bilinen ve okunan, kabul gören *Aziz İstanbul* kitabında bulunan "Ezan ve Kur'an" makalesinde Ziya Gökalp ile başlaması bizce bilhassa önemlidir. Şairin dünyasında Gökalp'in yer aldığı muhit "ezan" ve "Kur'an" coğrafyasıdır. Bu makalede son devrin büyük şairi olan Yahya Kemal'in dünyasında bulunan Ziya Gökalp'i anlamaya çalıştık.

İlk Karşılaşma

Yahya Kemal (2024: 79), devrin en büyük Türk âlimi dediği Ziya Gökalp'in adını ilk defa Paris'te duyar. İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Paris'e giden Selanikli Doktor Ali Âgah'la olan görüşmesinde Gökalp'in adını öğrenir. "Ali Âgah fecir kuşlarına benzer, meraklı ve konuşkan biridir." der Yahya Kemal. Belli ki bu genç doktor, İstanbul'un kültür hayatıyla alakalı malumatını, Paris'te yeni bir klasik arayan şaire, teklifsiz ve samimi bir şekilde aktarmıştır. Ali Âgah'ın anlatımında hayranlık ve samimi bir heyecan / duyuş vardır (Yahya Kemal, 2018a: 11, 12). Bu anlatımda Gökalp'in portresinin silueti belirmeye başlamıştır. Böylece Diyarbakır'dan Selanik'e gelip yerleşmiş, etrafına garip bir lehçe ve tutuk bir dille yeni fikirler söylemeye çalışan bir Gökalp portesi Paris'e, genç şaire kadar ulaşmış. Yahya Kemal, bu genç adamın anlattıklarına ilkin hayret eder. Zira Yahya Kemal, henüz Ziya Gökalp'e ait ne bir nesir ne bir nazım ne de hiçbir ilmi etüdünü görmüştür. Bu ilk haberler, genç raviden işitilen ilk rivayetler, kendisinde onun bir "havari" olduğu hissiyatını uyandırır. Onu, Almanya içinde Almanlığı keşfeden filozof Leibniz'e benzetir. Genç şair Gökalp'in de uyuyan bir toprağın altında, tohum hâlinde saklı duran bir hakikati, yani milliyet fikrini, daha farklı bir deyişle çeşitli kavim ve milletlerden müteşekkil Osmanlı İmparatorluğu içinde saklı duran Türklüğü keşfeden bir adam olduğunu düşünür.

İki büyük münevver tarihin talihsiz, buhranlı bir zamanında; İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi nedeniyle Boğazların ulaşımına kapalı olduğu bir dönemde Yahya Kemal'in Paris'ten İstanbul'a döndüğü gün, Yahya Kemal'in ifadesiyle "garip bir tesadüfle" Bâb-ı Âlî'nin kaldırımlarında tanışır. Yahya Kemal kaldırımında Paris'ten tanıdığı, dostu, İttihad ve Teraki Cemiyeti'nin kanaat önderlerinden Doktor Nazım'la karşılaşır. Yahya Kemal, hatıralarında "demirden secciyeli bir adam" diye söz ettiği Doktor Nazım'la 1903 yılında Paris'te Ahmet Rıza Bey'in Monge Meydan'ındaki evinde tanışmış ve sonrasında onun yakın dostlarından biri olmuştur. Doktor Nazım'ın şehadeti her iki isim için de önemlidir. O gün kaldırımında yürüyen Doktor Nazım'ın yanında Ziya Gökalp de vardır. Gökalp şişman, değirmi yüzlü, hâl ve saanı taşralı ve çocuk gibi mahcup biri olarak görünür. Yahya Kemal, Ziya Gökalp'i Saint Simon'un 17. yüzyılın önde gelen Fransız şairlerinden Jean Baptiste Racine'i tarif ederken kullandığı ifadeyi hatırlar. Zira Racine'in şair olduğunu belli eden hiçbir hâli yokmuş (Yahya Kemal, 2018a: 12). Evet, o ilk bakışta bu büyük ustanın hiçbir harikuladeliği yoktur.

Yahya Kemal ve Ziya Gökalp bu ilk karşılaşmada, Bab-ı Âli yokuşunda Turancılığ konuşturlar. Ne de olsa kendisi de eski bir Turancıdır. Konuştukları bu meselede Yahya Kemal, Gökalp'e karşı vatanın kendi siyasi sınırları içinde bir Türklüğe razı olduğunu; Malazgirt öncesini "Türklüğün kablettarihi" sayarak Anadolu ve Rumeli ile kâim bir "Osmanlı Türklüğü"nü savunur. Yahya Kemal'in bu ifadeleri Gökalp'e "dar ve tatsız" gelir. Samimi, dostane bir şekilde ayrılırlar. Bu ilk karşılaşmada ikisi de düşüncede ulaştıkları sınırları ele verir. Yahya Kemal'e göre Malazgirt öncesi Türklük, İslami olmadığı gibi darbimeseldir. Türklük, Turan, Kızılma; hepsi dağılmak üzere olan bir tarihi ifşa ediyordu. Aslında görülen anlaşmazlığa rağmen bu kısacık yürüyüşte bir nevi muvâzene teşekkül etmişti.

Bu ilk rüzgârın esintisi mi bilinmez, ancak biraz da siyasi nedenlerden olsa gerek iki münevver uzun bir süre görüşmezler. Yahya Kemal, Ziya Bey'le bir buçuk yıl sonra ikinci defa, Celal Sahir'in Sultanahmet'teki evinin alt katında bulunan Türk Yurdu idaresinde, Türkçe konusundaki bir münazarada bir araya gelir. Gökalp'in isteği ile gerçekleşen ve Halide Edip tarafından yönetilen bu münazarada, kendi dil anlayışlarını ortaya koyarlar. Bu tartışmada ortak bir nokta-

da anlaşmaları imkânsız olmakla beraber yaşanmakta olan ızdırabın farkına varırlar. Tanpınar'a (2018: 41) göre Yahya Kemal, düşünce ve sanatta aradığı şey bir çeşit tarihi nasyonalizmdir. Yahya Kemal, eskiyi bugünün diliyle söyleyip ağırlığı tarihe yüklerken, Ziya Gökalp, evvela bugünü, şimdiki sorunları merkeze alıyor, bunları çözmek için geçmişe, tarihe müracaat ediyordu. Esasında aralarındaki fark, bir şair ile bir sosyal teorisyenin farkıdır; ilki evvela estetik bir duyuşun tarihi hakikatini, ikincisi ise cemiyetin yaşanmakta olan buhranlarının çaresini aramaktadır. Bununla beraber, ikisi arasında bir kesişim kümesi noktası da bulunmaktadır. Meseleye biraz uzaktan bakılınca, Yahya Kemal, Ziya Gökalp'in fikirlerini tadil ederek / yeniden biçimlendirerek tatbik eden bir pratisyen sayılabilir. Hâlbuki hakikatte düşündükleri tarih fikri, onları temelde bir yerde birbirinden ayırıyordu.

Darulfunun Hâtırası

Balkan Harbi'nden sonra İstanbul'da moda fikir Türkçülük olur. Ocaklar, dernekler, yurtlar, dergiler, gazeteler bu fikir etrafında bir araya gelir. Cephelerde olduğu gibi fikir sahasında da ciddi bir hareketlilik söz konusudur. Gökalp bu hareketliliğin tam ortasında bir yerde sürekli eylem / teyakkuz halindedir. Yahya Kemal ise kendi ifadesiyle buralardan uzaktır. Hatta bu tavrı nedeniyle bazı Türkçüler tarafından muarrız bir Türkçü olarak düşünülür. Bir ara Yahya Kemal, Hamdullah Suphi'ye Türk Ocağı'nda yaymaya çalıştığı fikirler yüzünden Ziya Gökalp'e şikâyet edilmiş olabileceği şüphesini dile getirir. Hamdullah Suphi: "Olabilir, ama zannetmiyorum!" der ve biraz düşündükten sonra ilave eder: "Olsa bile, Ziya Bey böyle şikâyetlere kulak asmaz; emin ol, çok geniş ufuklu ve bütün fikirlere açık bir insandır! Fikirleriniz çatışsa bile, çok iyi anlaşacağınıza ve dost olacağınıza inanıyorum!" (Ayvazoğlu, 2001: 167).

Yahya Kemal bu dönem Türkçülerden yalnızca Yusuf Akçura'dan teveccüh gördüğünü söyler. Ancak arada çeşitli dergi veya gazetelerde derme çatma da olsa yayımladığı şiir ve yazılarının Ziya Gökalp tarafından okunduğunu, bu şiir ve yazıların beğenildiğini ve gençlere tavsiye edildiğini Türk Ocağı'nda Orhan Seyfi ve Enis Behiç'ten işittir. Siyasi ve düşünsel anlamda ortaya çıkan fikri ayrılıklara rağmen Gökalp, Yahya Kemal'e hep teveccüh gösterir. Yanı sıra Yahya Kemal, "Çamlar Altında Muhasebe" yazılarının Gökalp'in ilgisini çektiğini,

hatta Ömer Seyfettin'in kendisini New Yunanilik üzerinden hainlikle suçladığı "Boykotaj Düşmanı" hikâyesini hiç tasvip etmediğini Celal Sahir'den öğrenir. Hâsılı, Çanakkale zaferinin hemen akabinde, Maarif Nezareti tarafından Darülfünun'a müderris olarak tayin edilen Yahya Kemal, bu göreve Ziya Gökalp tarafından tavsiye ve teklif edildiğini öğrenince çok duygulanır. Gökalp'in bu davranışı şairi derin bir şekilde etkiler. Dolayısıyla onun bu teveccühünü hep sitâyişle hatırlayacaktır. Hatta Yahya Kemal yıllarca sürecek olan yakın dostluklarının Dârülfünun göreviyle başladığını ifade eder (Yahya Kemal, 2018a: 13; Ayvazoğlu, 2001: 198). Ziya Gökalp ve Yahya Kemal 1919 yılına kadar Darülfünunda birlikte çalışırlar.

Büyükada Sayfiye Hayatı

Yahya Kemal (2018a: 13), Dârülfünun'da çalıştığı dönemde Büyükada'ya taşınır. İstanbul'da özellikle kış aylarında ortamın entelektüel ve düşünsel açıdan çok iyi / yoğun geçtiğinden bahseder. Bu işlerin verimliliği kadar bunaltacak düzeyde bir yorgunluğu da vardır. Bilhassa yaz aylarında şehrin îtiyatlarını kırmak, kaypak ilgilerini aşmak için Gökalp'in dinlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünür. Hâsılı Gökalp'in sıhhati için bir sayfiye hayatına ihtiyacı vardır diye düşünen Yahya Kemal dostunu adaya taşınması için ikna etmeye çalışır. Gökalp ilkin tereddütlüdür. Aslında Gökalp, Diyarbakır'daki haline benzer bir şekilde İstanbul'da da dar bir çevre içindedir. Muhit olarak da İstanbul'un bir kenar mahallesinde oturuyordu. Türklüğün en yeni kafası, yeni hayatın en cesur ve imanlı mübaşiri sakin / dar bir mahalle hayatı yaşıyordu. Gökalp'in muhafazakâr tarafı hep ağır basar. İçinde bulunduğu muhiti öyle rahat bir şekilde terk edemez. Nihayet ikna olur ve ailesiyle adaya taşınır. Yahya Kemal kendisi için burada bahçeli bir köşk tuttuklarını, Ziya Bey'in adadaki havadan, manzaradan ve sükûndan hoşlandığını, her sabah beraber yürüyüşe çıktıklarını özlemle anlatır.

Ziya Gökalp, adada bulunduğu dönemde sürekli bir şekilde İstanbul'da bulunan arkadaşları Ahmet Ağaoğlu'nu, Hamdullah Suphi'yi, Celal Sahir'i, Necmeddin Sadak'ı, Köprülüzâde Fuad'ı, Halim Sabit'i yemeğe davet eder. Bu davetlerdeki bir araya gelişleri fikirlerin meydan muhârebesine benzetir Yahya Kemal. Akşama kadar, yalnız fikirler etrafında fasılasız bir şekilde tartışır, konuşurlarmış.

Büyükkada'daki bu sohbetler sırasında bir mecmua çıkarma fikri ortaya çıkar. Böylece Yeni Mecmua'yı çıkarmaya başlayacaklar. Bir mecmua fikri doğduğunda Ziya Gökalp, Yahya Kemal'den dergiye koyabilecekleri bir isim ister. Yahya Kemal, çok abartılı isimlerden kaçınarak sadece "mecmua" ismini teklif eder. O da bu ismi beğenir ancak son anda bir "yeni" sıfatıyla ismi süslemeyi tercih eder. Nihayetinde mecmuayı çıkarmaya karar verirler lakin dergiyi çıkaracak paraları yoktur. Ziya Gökalp herkesin beşer kâğıt lira verme konusunda ısrarcı olur. Bu ısrarı arkadaşlar arasında istihzâ konusu olur. Ve "Yeni Mecmua" çıkar. Ancak mütareke yılları "Yeni Mecmua'yı söndürür (Yahya Kemal, 2018a: 18).

Yahya Kemal, adadaki bu sayfiye hayatının Gökalp için önemli bir fasıl olduğunu söyler. Büyükkada'daki yazlık hayat, şarklı adamın gündelik hayatını değiştirecektir. Batı ilmine âşıktır ancak yaşam biçimine bir o kadar yabancıdır. Felsefe, sosyoloji, bilgi, bilim olmazsa konuşacak bir mesele bulamayacak denli hayatın dışındadır. Dostlarından biri onun hakkında; "Ziya, tek boyutludur, o bir boyut içinde dönüp dolaşır. Güya bu, ihtisas demekmiş. Hayatın türlü renklerden, türlü seslerden, türlü zevklerden oluştuğunu kendisine bir türlü anlatamadım." der. Adaya taşındıktan sonra değişmeye başlar. Arkadaşlarının onun üzerindeki etkisi gün be gün görülüyordu. Giyim tarzı dahi değiştiği görülmektedir (Erişirgil, 2017: 97). Yahya Kemal (2018a: 14) de bu duruma şahitlik eder. Ada, Gökalp'i değiştirecektir. Gündelik hayatı modernleşmeye başlar.

Yahya Kemal genelde gittiği Büyükkada Yat Kulüp'te Gökalp'in kendisini sürekli ziyaret ettiğini, burada çok zaman geçirdiğini ve hayatın bu yeni neş'esini çok sevdiğini aktarır. Bu süreçte Türklük için bir kulüp nazariyesi kurmak istediğini ve bunu başardığını görüyoruz. İlk yaz böyle geçer. Ada hayatını sevince, dostlarının da aileleriyle birlikte buraya taşınmasını ister. Arkadaşları adaya taşınırlar. Yahya Kemal adada Gökalp'in dostlarıyla birlikte kafa dengi bir ortamın oluştuğunu ifade eder. Ziya Bey, Akademos Bahçelerinin ağaçları altında konuşan filozof Eflatun gibidir. Kendi evinde, adadaki bahçelerde sürekli konuşur. Türk sosyolojisi ile ilgili konular açar, zira içtimaiyyat onun için bir çeşit imandır. Meclislerde önce kendisi konuşur. Doğrusu tutuk bir dili vardır. Konuşması daha çok bir monoloğa benzerdi, karşısında bulunan dinleyicilere alıştıktan sonra rahat konuşmaya başlardı

(Tanpınar, 2018: 94). Buna rağmen kendisini dinlettirir. Konu konuyu açar. O, fasılasız bir şekilde, meclisin usanacağını düşünmeksizin konuşur. Yorulmak nedir bilmez, bazen bu konuşmaları iki saati bulur. Yahya Kemal, Sokrat'ın usulü sorular sormak olduğunu, Gökalp'in ise bunun tam tersi sormaksızın konuşmak olduğunu ifade eder. Biri soru sorduğu zaman yahut kendisi sorsa; durup dinler ve sonrasında kaldığı yerden devam eder. Ders anlatım usulü böyledir. Yahya Kemal'in anlattığına göre Gökalp, Türk aydınını sürekli bir şekilde eleştirir. Aydınların modern bilimi anlamadıkların iddia eder. Başka bir ifadeyle Gökalp, İstanbul menşeli aydın ve yazarların arasında Batı'daki modern bilim anlayışını gerçekten kavrayan insanların olduğuna inanmıyordu. Yahya Kemal, onun bu düşüncesini çokça kurcalamak istemediğini, ancak ilmi, 20. yüzyıldaki telakkisiyle anladığını ve bu şekilde benimsediğini aktarır. Gökalp, Sokrat'tan Bergson'a kadar devam eden felsefeyi çok iyi bir şekilde kavramış, derin bir muhayyile ile hazmetmiş ve nihayetinde bunu kompleks bir hale getirmişti. Tarihi anlamda bu felsefik mirasın yükü altında bunalmamıştır. Kısacası mizaç itibarıyla mütevazı ve utangaç olan Ziya Bey, berrak bir zihne sahiptir.

“Anladığını, hakikaten anlamış insanlar gibi kolay, bâriz, şeffaf ve ihtiraslı bir hâlde anlatırdı” (Yahya Kemal, 2018a: 14, 15; Heyd, 2023).

Yahya Kemal, Gökalp'i Promete'ye benzetir. Onun zincirlendiği Kaf Dağı ilimdir. İlmin, fikrin dışında bir dünyası yoktur. Bir nevi ilme, bilgiye zincirlenmiş gibidir. Gündelik hayattan, tabiattan, boş vakte dair malayani işlerden anlamazdı. Ernest Renan'ın “Gençlik ve Çocukluk Hâtıraları”ndaki Baba Sistem'e benzeyen bir tarafının olduğunu, dolayısıyla sistematik olmayan düşüncelere önem vermediğini görmekteyiz. Onun hayatında her kelime veya her hadise ilmi anlamda bir nazariyat / fikir silsilesine bağlıydı. Gökalp'in düşünsel anlamda zaman zaman yön değiştirdiği, fikirlerinin değiştiği yönündeki eleştiriler söz konusu olduğunda bu bağlamın önemli olduğu söylenebilir (Yahya Kemal, 2018a: 15; Ayvazoğlu, 2013: 585). Yahya Kemal, Gökalp'in hep bir geleneğin içinde kalarak hareket ettiğini, metodolojik düzeyde bir formasyona bağlı olduğunu ve bu doğrultuda yeni fikirler ürettiğini imler.

Cemiyet Hayatı

Ziya Gökalp adaya taşındıktan sonra kendisini eğlenceye biraz fazla kaptırır. Meclisleri, sofraları genelde işaretlidir. Evlerde, mesire alanlarında zaman zaman içkili, yemekli toplantılar düzenler. Gökalp içmeye başladığı anda şevklenirmiş. Bu esnada hep Abdurrahman Çelebi'ye ait olan "İçelim içelim şarab içelim / Nice bir gâv gibi âb içelim" beytini terennüm eder ve Asya'da bulunan Fergana vadisinden esinle şarabın mitolojik öyküsünü anlatırmış. Bu izlencelerde Gökalp'in tabir caizse sazı eline aldığını görmekteyiz. İşret meclisinde bulunan tüm herkes onun için birer mevzûdur. Neşeli, şevkli vakitlerde Yahya Kemal'i, Fuad Köprülü'yü, Celal Sahir'i, nadiren de olsa Hamdullah Suphi'yi ve Ahmet Ağaoğlu'nu parmağına dolar, kızdırırmış. Bu esnada çevresindekileri düşüncelerine göre ayırırdı. Bu cûşûhuruş demlerinde çeşitli polemikler yaşadıkları, ciddi kırgınlıkların ortaya çıktığı bilinir (Yahya Kemal, 2018a: 15).

Ziya Bey, şevkli zamanlarında arkadaşlarını acı acı iğnelediği gibi takdir de ederdi. Birinde; "Köprülüzâde cehit adamı; Yahya Kemal de vecit adamıdır." demişti. Yahya Kemal'in anlattığına göre yine bir işret meclisinde şairin gerek Osmanlı tarih ve kültürüne olan aşırı bağlılığı gerekse Nedim tarzında şiirler yazması sebebiyle kendisine; "Harâbisin harârabati değilsin! / Gözün mâzidedir âti değilsin!" beytiyle onun bir harabat şairi olduğunu söyleyerek sataşır. Hazır cevap ve nüktedan özelliğiyle de bilinen Yahya Kemal o gün nadir bir tesadüfün sevgiyle "Ne harârobi ne harâbâtıyım / Kökü mâzide olan âtîyim" beytiyle cevap verdiğini ifade eder. Gökalp bunu unutamaz. Dolayısıyla Yahya Kemal'i uzun süre hicvetmeye devam etmiştir. Hâsılı bugün Türk muhafazakâr modernleşmesinin şiarı olarak kabul edilen "Ne harârobi ne harâbâtıyım, Kökü mâzide olan âtîyim" dizeleri / beyti (Yahya Kemal, 2018a: 16) bir işret sofrasında irticalen söylenmiştir. Yahya Kemal'in Gökalp ile girdiği bu polemik, iki büyük düşünce insanının yaslandığı gelenekleri açığa çıkarır. Bu beyitte ortaya çıkan yaklaşım sürekli değişen ancak değiştikçe aynı kalan, kendini sürekli bir şekilde yenisinden üretebilen bir gelenek ve yanı sıra geçmişten geleceğe uzanan bir perspektifi benimsenmiştir. Bununla da vitalis (dirimselci) bir hareket anlayışına işaret edilmektedir (Aksakal, 2017:109).

Harabati polemiği iki dostun arasını açar. Ancak aşılması imkânsız uçurum İstiklal Harbi ve Enver Paşa meselesinde ortaya çıkar. Yahya

Kemal'in anlattığına göre bir akşam Büyükkada'da Yat Kulüp'ün oyun salonu olan Lobby Evi'nde birlikte demlenirken kötü giden harbin neticelerinden hâlâ ümitli olan ve Enver Paşa'ya hiç toz kondurmayan Gökalp, Yahya Kemal'in halk nezdinde yıpranmamak endişesiyle harp lehinde veya aleyhinde yazmaktan korktuğunu söyler. Hemen ardından ilave eder: "Korkaksın! mesela, Enver Paşa hakkında yazı yazamazsın!" Yahya Kemal bunun latife vadisini aşan bir durum olduğunu ve aşırı bir şekilde sinirlendiğini yazar. Ardından sesinin tonunu artırarak sinirli bir şekilde Enver Paşa hakkında düşüncelerini aktarır. Bu gece odasına çekileceğini, Enver Paşa'nın başarısızlıklarını, mace-raperestliğini yazacağını ve sabah makaleyi kendisine göndereceğini söyler. Bu yazacağı makaleyi Tanin'de yahut başka bir yerde neşredilmesi gerektiğini, şayet bu neşredilmezse korkağın kendisi olduğunu ifade eder (Yahya Kemal, 2018a: 55, 56).

Yahya Kemal, bu sert girizgâhtan sonra Gökalp'in kendisine donmuş bir şekilde bakakaldığını ifade eder. Kendi ifadesiyle aralarında derin, aşılmaz bir uçurum açılır. O gün orada bulunan Cafer Bey de buz kesen havayı yakinen hissederek Cafer Bey kalkıp geri çekilir. "İkisinin üzerinde derin bir sessizlik çöktüğünü, daha da konuşamadıklarını ve Ziya Bey'in titrek sesle: 'Vakit geç oldu, artık gidelim' dedikten sonra kalktıklarını, dalgın bir şekilde bahçe kapısına kadar geldiklerini" aktarır. Gecenin sonunda Gökalp, tereddütle ve biraz da acı bir gülümsemeyle Yahya Kemal'in elini sıktığını: "Bu akşam rahat edelim; yarın ben inmeyeceğim, sizi ararım... Biraz gezmeye çıkarız!" diyerek ayrılır (Yahya Kemal, 2018a: 56).

Şair Ziya Gökalp

Yahya Kemal, bir yazısında (2018a: 20). "Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp" in şiir ve şairlik unvanlarını karşılaştırır. Tevfik Fikret ve Gökalp'i çok iyi tanıdığını iddia eder. Gökalp, Fransızca şiiri hiç bilmezdi. Ancak Fars ve Türk şiirini birinci dereceden anlardı. İlimde ise olağanüstü düzeyde bir bilgedir. Sokrat'tan Bergson'a uzanan felsefe geleneğini modern anlamda kavramış biridir. Şiir ve edebiyat söz konusu olduğunda en az Bergson kadar geniş bir muhayyileye sahiptir. Bu bahiste iddialı bir noktaya temas eder: Şiirde Fikret'in ortaya koymuş olduğu yolu kendi nazariyeleriyle ortadan kaldırmaya çalışan kişi Gökalp olmuştur. Yakup Kadri'ye (2017: 124, 125) göre Gökalp ile Yahya Kemal arasında

çıkan bu bağlamdaki tartışmalar daha çok Yahya Kemal'in divan edebiyatına olan bağlılığı ve vezin meselesinden çıkmıştır. Fakat en nihayetinde Gökalp, yeni lisancı olmasına rağmen Osmanlı kültürünün etkisi altında ve Osmanlıca düşünmekteydi.

Yahya Kemal'e göre Fikret ne kadar şiirimizin içindeyse Gökalp bir o kadar dışındadır. Gökalp şiirin ne olduğunu çok iyi bildiği gibi edebiyatın da hangi cihetlerden kaynaklı olarak millileşeceğini iyi kavramış bir âlimdir. Ancak engin bilgi ve kavrayışına rağmen şiir konusunda bir yenilik getirememiştir. Yanı sıra Gökalp'ın şiir konusunda bir şair zevkine sahip olmadığını, şiire de ilmi bir bağlam üzerinden baktığını ifade eder. Şiiri Fikret'ten daha iyi kavramasına rağmen vezin, nazım, zevk ve lisanda ne kedisi ne de öğrencileri bir şey yapabildiler. Gökalp'ın heybesinde bulunan şiir eskinin ozanlarında, saz şairlerinde görülen teranelerdir. Milli şiir unvanını alan ve iflas eden şiirin bugün yok olmasının nedeni Ziya Gökalp'ın şiir geleneğimizden gelmiyor olmasından kaynaklanmıştır. Hâsılı şair, şiiri ilmi formasyonu üzerinden ıslah etmeye çalışır. Bu noktada şairin tilmizleri de adam değildir. Bir kabahat varsa o da Gökalp'indir (Yahya Kemal, 2018a: 23).

Son Fasil

Vatan bucak bucak yıkılırken Gökalp muzdariptir. Ancak en zor zamanlarda bile ümitvardır. Mütareke imzalanınca Büyüka'dan Çağaloğlu'nda bulunan küçük evine taşınır. Huzursuzdur çünkü burada birgün tevkif edileceğini biliyordur. Yakalanma konusunda da çok mütevekkil davranır. Yahya Kemal Çağaloğlu'nda bulunan eve onu görmeye gittiğini yazar. Yakalandıktan sonra Bekirağa bölümünde birkaç defa daha görüşürler. Malta'da sürgünken Anadolu mecmularına gönderdiği mektuplarda ümidinin kırılmadığı anlaşıyordu. Malta dönüşü Diyarbakır'da Küçük Mecmua ile kaldığı yerden, aynı ruhla dergi çıkarmaya koyulur. TBMM'de milletvekili seçildiğinde bazı dostları ona serzenişte bulunur. Âlim bir zatın milletvekilliği ile ne işi olabilirdi? (Yahya Kemal, 2018a: 18).

Yahya Kemal (2018a: 19) milletvekili seçildikten sonra Ziya Gökalp'le mecliste bir araya geldiklerini anlatır. İkisi arasındaki son görüşme Fransız Hastanesi'nde gerçekleşir. Gökalp'ın hastalığı ilerlemiş ve acil olarak bu hastaneye kaldırılmıştır. Hastane müdürü Yahya Kemal'in arkadaşıdır. Yahya Kemal arkadaşına Ziya Bey'in kendile-

ri için kıymetli bir hazine olduğunu söyler. Müdür Doktor Gassend'e tüm olumsuzluklara rağmen onu kurtarabileceklerini düşündüğünü ancak çok geç kaldıklarını aktarır. Ziya Gökalp, o gün orada bir Fransız Hastanesi'nde hayatını kaybeder. Doğrusu o kadar kritik bir zamanda hayatını kaybetmiştir ki kaybolan başının cevherini değil avam havvas bile anlayamadı. Yahya Kemal'in deyişiyle Gökalp, vefat ettiğinden beri memlekette / vatanda ilim karanlığa gömülmüştür.

Yahya Kemal'in, devrin en büyük Türk âlimi olarak gördüğü Ziya Gökalp'in vesikalık portresini Ezan ve Kur'an (2018b) makalesinin girişinde şöyle tamamlar:

“Diyarbakir'in bir harika olan bu oğlu, konuştuğu zaman istikbâlin muhayyel bünyânını kuran dev gibi bir mimara benzerdi; ilk Müslümanlar gibi mütedeyyin, ilk Türkler gibi bani idi; maziye arkasını çevirmiş sabit bir bakışla yalnız istikbale bakardı.”

Kaynakça

- Aksakal, Hasan (2017). *Türk Muhafazakârlığı: Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Ayvazoğlu, Beşir (2013). *Yahya Kemal: Eve Dönen Adam*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir (2001). *Bozgunda Fetih Rüyası*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erişirgil, Mehmet Emin (2017). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*. Ankara: Atlas Yayınları.
- Heyd, Uriel (2023). *Türk Milliyetçiliğinin Temelleri: Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*. (Çev. Cemil Meriç). İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Yahya Kemal (2018a). *Siyâsi ve Edebi Portler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yahya Kemal (2018b). *Aziz İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yahya Kemal (2018b). *Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yahya Kemal (2024). *Son Keşifler (Derlenmemiş Şiir, Makale, Hatıra, Röportaj ve Mektuplar)*. (Haz. Mehmet Samsakçı). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2017). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2018). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fahri Tuna (2010). *Akşamın Aydınlığında Portreler*, İstanbul: Değişim Yayınları.